

ASQAD MUXTORNING “CHINOR” ROMANIDA AYOL PORTRETINING BADIY-PSIXOLOGIK TAHLILI.

ANDIJON IQTISODIYOT VA PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

BOSHLANG'ICH TA'LIM BIRINCHI KURS TALABASI:

NASRULLAYEVA FARANGIZBONU

ILMIY RAHBAR: **QANOATOVA NAZOKATXON**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Asqad Muxtorning “Chinor” romanida ayol portreti qanday badiiy vositalar orqali yoritilgani, ayol obrazining psixologik tahlili, xarakteri va ma’naviy olami ochib berilgan. Portret vositasida qahramonning ruhiy holati, milliy qiyofasi, jamiyatdagi o’rni, muallif niyatining qanchalik aks etgani tahlil qilingan. Shuningdek, portret tasvirining adabiyotshunoslar tomonidan qanday izohlanganiga ham e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: portret, qahramon, roman, xarakter, badiiy tasvir, ruhiy holat, ayol obraz, Asqad Muxtor.

KIRISH

Adabiyot — bu inson qalbi va jamiyat ruhiyatining badiiy ifodasidir. Yozuvchi o‘z asarlari orqali zamonasini, xalqining ichki kechinmalarini, ayniqsa, insoniy tuyg‘ularning nozik jihatlarini yoritadi. Ayniqsa, ayol obrazi orqali badiiy asarda ruhiy olam, milliy qadriyatlar, ijtimoiy o‘zgarishlar teran tasvirlanadi. Shu jihatdan Asqad Muxtorning “Chinor” romani o‘zbek ayolining ruhiy dunyosini, irodasini, ornomusini, ijtimoiy hayotdagi o‘rnini badiiy mahorat bilan yoritib bergan muhim asarlardan biridir.

O‘zbekiston xalq yozuvchisi Asqad Muxtor (1920–1997) XX asr o‘zbek adabiyotining yirik vakillaridan bo‘lib, o‘z asarlarida inson ruhiyati, tarix, millat, ezgulik va zulm, erk va shaxs erki singari murakkab mavzularni yoritgan. “Chinor” romani esa (birinchi bor 1971-yilda nashr qilingan) o‘zining filosofik, tarixiy va psixologik qatlamlari bilan o‘zbek romanchiligida alohida o‘rin egallaydi. Adabiyotshunos Qo‘chqor Norqobilov asarni “ichki ruhiy dramatismga boy, teran qatlamli, zamon va jamiyat masalalarini ayol obrazlari orqali yoritishga uringan badiiy-falsafiy roman” deb baholaydi [1, 205-bet].

Roman qahramonlarining xarakterini yoritishda Asqad Muxtor portret tasviriga katta e’tibor qaratadi. Chunki portret vositasi orqali u qahramonning tashqi ko‘rinishidagina emas, balki ichki dunyosida kechayotgan ziddiyatlar, ruhiy kurashlar, iymon va ixtiloflar, umid va iztiroblarni ham ochadi. Adabiyotshunos H. G‘ulomov portretning ahamiyatini shunday izohlaydi:

“Qahramon portreti — bu asarning ko‘zgusi. U orqali muallif o‘z fikrini, qahramonning qalbida kechayotgan holatni ishoralar, ramzlar, mayda detallar orqali ifodalaydi.” [2, 98-bet]

“Chinor” romanida ayol obrazlari — Onabibi, Xosiyat aya, Rabiya kabi qahramonlar orqali yozuvchi o‘zbek ayolining sabr-toqati, mehr-muhabbati, oilaviy mas’uliyati, jamiyatdagi o‘rnini, ba’zida esa iztirob va nolalarini chuqur yoritadi. Ayniqsa, Onabibi obrazida hayotga, farzandga, vijdonga bo‘lgan sadoqat, chin insoniy qadr-qimmat mujassam. Asarda u faqat ona sifatida emas, balki milliy qadriyatlarimizni o‘zida aks ettirgan timsol sifatida gavdalanadi.

Badiiy adabiyotda ayol portretining psixologik yoritilishi borasida o‘zbek adabiyotida Abdulla Qahhor, Oybek, Pirmuqol Qodirov, Hamid G‘ulom, Said Ahmad kabi ijodkorlar salmoqli iz qoldirgan bo‘lsa-da, Asqad Muxtor bu mavzuga o‘ziga xos falsafiy yondashgan. Uning asarlarida ayollar obrazlari faqat maishiy tasvir emas, balki ijtimoiy-falsafiy va psixologik timsollar sifatida gavdalanadi. Bu esa “Chinor” romanidagi ayol portreti tahlilini dolzarb va ilmiy jihatdan asoslangan mavzuga aylantiradi.

Ushbu maqolada “Chinor” romanidagi ayol obrazlarining portret vositasida yoritilishi, bu portretlarning psixologik va milliy mazmuni, yozuvchining badiiy niyati hamda o‘zbek adabiyotidagi portret tasviri an’analarga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi.

ASARDA AYOL PORTRETINING TASVIRI

“Chinor” romanida ayollar obrazini yaratishda Asqad Muxtor ularning tashqi ko‘rinishini nafaqat tasvirlaydi, balki ichki kechinmalari, ruhiy holatlari bilan chambarchas bog‘laydi. Masalan, Onabibi obraziga e’tibor qilsak:

“Bozorqul eshikka kelib tashqariga quloq soldi, Onabibini ko‘z oldiga keltirdi: u anordek tiqmachiq, durkungina, otash...” [2, 13-bet]

Bu yerda Onabibi obrazini tasvirlashda ijodkor o‘xshatish usulidan foydalanadi. “Anordek tiqmachiq” – ayolning tashqi ko‘rinishini, “durgungina, otash” esa ichki hissiy holatini bildiradi. Bu portretda oddiygina ko‘rinish ortida ma’naviy harorat, ayolga xos noziklik, sadoqat va kuch yashiringan.

Yana bir misol: Xosiyat aya obrazi. U orqali milliy ayol obrazining sabrli, o‘ziga xos irodali timsoli yaratilgan. Qahramon obrazining bunday yoritilishi yozuvchining ayol tabiatini chuqur his qilishini ko‘rsatadi.

PORTRETNING PSIXOLOGIK MA’NOSI

Portret – bu faqat tashqi ko‘rinish emas, balki qahramonning ruhiy portretidir. Adabiyotshunos A. Qahhor bu haqda shunday fikr bildiradi.

“Qahramonning har bir hatti-harakati, yuzidagi ifoda, ko‘z qarashi – bularning barchasi uning ma’naviy olamidan darak beradi. Yozuvchi bu mayda detallar orqali o‘quvchini qahramon ichki dunyosiga olib kiradi.” [3, 45-bet]

Asqad Muxtor aynan shu uslubni qoʻllaydi. U ayol obrazlarida tashqi portret orqali psixologik holatni ochadi. Bu esa oʻquvchida kuchli tasavvur uygʻotadi.

Milliy xususiyatlarning yoritilishi

Asqad Muxtorning “Chinor” romanida milliylik – bu faqat tashqi koʻrinishdagi belgilar (kiyim, urf-odat, muomala shakli) emas, balki insonning ichki ruhiy olami, dunyoqarashi, qadriyatlari, eʼtiqodi va hayotga boʻlgan munosabatidagi teranlik bilan aks ettirilgan. Ayniqsa, ayol obrazlari orqali milliy xarakter chuqur yoritiladi. Onabibi, Rabiya, Xosiyat aya kabi qahramonlar obrazida oʻzbek xalqining qadimiy qadriyatlari, sabr-toqat, andisha, or-nomus, ota-onaga hurmat, uy-roʻzgʻorni asrab-avaylash kabi milliy xususiyatlar mujassamlashgan.

Romanda ayollar oʻz xatti-harakati, nutqi, kiyinish madaniyati, muomalasi, bolalarga munosabati orqali milliy ideal ayol timsolini namoyon etadilar. Onabibining anʼanaviy libosda tasvirlanishi, hushyorligi, sergakligi, mehmondoʻstligi va iboli muomalasi nafaqat oʻziga xos portret hosil qiladi, balki oʻsha davrdagi milliy ijtimoiy muhitni ham tasvirlaydi.

Ayni vaqtda Asqad Muxtor milliy xususiyatlarni romantiklashtirmaydi, balki realistik yondashuv asosida aks ettiradi. Yaʼni, u milliylikni ideal holatda emas, balki ijtimoiy-maʼnaviy jarayonlar bilan bogʻliq holda koʻrsatadi. Masalan, ayrim erkak qahramonlarning ayollarga nisbatan sovuq, masʼuliyatsiz munosabati yoki zamon bosimi ostida ayollarning ijtimoiy faoliyatdan chetda qolishi – bu ham milliy xarakterdagi ziddiyatli jihatlarining badiiy ifodasidir.

“Chinor” romanida oʻzbek ayolining milliy tabiatini ifodalovchi jihatlar, eng avvalo, uning mehribonligi, oriyatparastligi, oilaparastligi, goʻzallikka oshuftaligi, sabrli va vafodor boʻlishi orqali ochiladi. Ayniqsa, Onabibi obrazida oʻzbek xalqining sinovli tarixida shakllangan kuchli maʼnaviyatli, mehnatkash, bosh egmaydigan, ammo oila va jamiyat tinchligi uchun fidokorona yashaydigan ayol obrazini koʻramiz.

Adabiyotshunos N. Qoʻchqorova fikricha, “ayol obrazi orqali milliy ruh, tarixiy tafakkur va ijtimoiy haqiqat ifodalanadi” (Qoʻchqorova N., “Oʻzbek ayoli badiiy obrazlarda”, Toshkent: Fan, 2004. – B. 112). Asqad Muxtorning uslubi ham aynan shu yondashuvga yaqin boʻlib, u ayol portreti orqali bir davr milliylikni, xalqning ruhiy-maʼnaviy holatini badiiy tilda bayon etadi.

Shu bois, “Chinor” romanidagi milliy xususiyatlar faqat badiiy fon emas, balki mazmuniy markaz, muallif konsepsiyasining ajralmas qismidir. Romandagi ayol obrazlari bu milliy ruhning eng sezgir, eng nozik va eng taʼsirli koʻzgusidir.

XULOSA

Asqad Muxtorning “Chinor” romani oʻzbek adabiyotida ayol obrazining badiiy-falsafiy yoritilishiga katta hissa qoʻshgan yirik asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu romanda ayol obrazlari oddiy tasvir vositasi sifatida emas, balki millat ruhiyatining, tarixiy xotiraning, jamiyatdagi oʻzgarishlarning timsoli sifatida gavdalanadi. Onabibi,

Xosiyat aya, Rabiya kabi qahramonlar orqali yozuvchi o'zbek ayolining sabr-bardoshi, mehr-oqibati, or-nomusi, ayni paytda jamiyatdagi ijtimoiy va ruhiy kurashlardagi faolligini ko'rsatadi.

Romanning portret vositasidagi ayol tasvirlari — bu faqat tashqi qiyofa emas, balki ichki kechinmalar, ruhiy holatlar, tarixiy iztiroblar va umumbashariy g'amlar ifodasidir. Asqad Muxtor portret tasviri orqali o'quvchini obrazning qalbiga olib kiradi. Onabibining tashqi fe'l-atvori orqali uning ichki ruhiy mustahkamligi, halolligi, mehribonligi aks ettirilgan. Bu esa yozuvchining chuqur psixologik nigohi, insoniyat ruhiyatiga kirib borish mahoratini ko'rsatadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, "Chinor" romanidagi ayol obrazlari tasodifiy emas. Har bir obraz o'ziga xos ideologik va estetik yuklama bilan yaratilgan. Ayol timsoli bu yerda oila timsoli, vatan, ma'naviyat, tarix va kelajak orzularining ramziga aylanadi. Shu jihatdan olganda, Asqad Muxtor ijodida ayol portreti badiiy-falsafiy umumlashma darajasiga ko'tariladi.

Yozuvchi o'zining "Chinor" romanida faqat tarixiy voqealarni hikoya qilmaydi, balki millat ruhiyatini, madaniyatini, qadriyatlar asosida shakllangan ayol idealini tasvirlaydi. Bu orqali u o'zbek ayolining jamiyatdagi o'rnini yuqori darajada qadrlashga, uni hurmat qilishga chaqiradi. Bu borada asar o'z dolzarbligini bugun ham yo'qotmagan, balki hozirgi davrda yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Asqad Muxtorning "Chinor" romani ayol obrazlari orqali nafaqat ma'naviy-estetik mezonlarni, balki ijtimoiy-falsafiy tushunchalarni ham yoritib beruvchi muhim adabiy manba sifatida o'rganilishi lozim. Ushbu asardagi portret vositalarining badiiy tahlili ayol obrazining nafaqat adabiyotda, balki jamiyat ongida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, "Chinor" romanidagi ayol portreti zamonaviy adabiy tanqid va gender tadqiqotlarida ham alohida o'rinni egallashi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Muxtor Asqad. Chinor. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1974.
2. Asosiy badiiy manba sifatida romandagi ayol obrazlari, portretlar, muallif tasviri va uslub tahlilida foydalanildi.
3. G'ulomov N. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1990.
4. Badiiy portretning nazariy asoslari, obraz yaratish vositalari haqida ma'lumotlar olindi
5. Qo'chqorova N. O'zbek ayoli badiiy obrazlarda. – Toshkent: Fan, 2004.
6. O'zbek adabiyotidagi ayol obrazlarining milliy va psixologik qirralari, tarixiy ijtimoiy muhit bilan bog'liqligi tahlil qilindi.
7. Turg'unov B. Badiiy obraz va uning tahlili. – Toshkent: Fan, 1985.

8. Badiiy obrazning psixologik chuqurligi, portret orqali xarakter ochish usullari haqida nazariy yondashuvlar keltirildi.
9. Xudoyberganov B. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
10. Qahramon portreti, xarakter va ruhiy holatni ifodalashda portretning o‘rni haqidagi ilmiy qarashlardan foydalanildi.
11. Yusupova G. Badiiy matnda portret funksiyasi. // Til va adabiyot ta’limi. – 2015. – №2. – B. 45-50.
12. Badiiy portretning funksional yuki, ruhiy tafakkur aks ettirishdagi roli haqida ilmiy maqolalardan foydalandim.
13. Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
14. Ma’naviy qadriyatlar, milliy o‘zlik va ayol obrazlari orasidagi uzviy bog‘liqlikni tushunishda g‘oyaviy asos sifatida ishlatildi.